

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 644 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukxonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta‘limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Qoraqalpog'istonda mehmonxona xo'jaligining hozirgi holati tahlili	530
Xalimova Fayoza Nafasovna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehriddin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinoz Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdorov Eldor Toshmurovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	

MEVA-SABZAVOTLAR EKSPORTIDA TRANSPORT KORIDORLARI VA VOSITALARINI TANLASH XUSUSIYATLARI

Yusupov Muxiddin Soatovich

Oriental universiteti professori, PhD, v.b.,

E-mail: 1969msyusupov@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasining mahsulot eksportchilari uchun transport koridorlari va transport turlarini tanlash xususiyatlari hamda ularning afzallik va kamchiliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tashqi savdo; eksport; transport koridorlari; tranzit; transport turlari; temir yo'l transporti; avtomobil transporti; aviatsiya transporti; koridor masofasi uzunligi; yuk sig'imi; yuk narxi.

Abstract: The article discusses the issues of choosing transport corridors and modes of transport for exporters of goods from the Republic of Uzbekistan, as well as their advantages and disadvantages.

Key words: foreign trade; export; transport corridors; transit; modes of transport; rail transport; road transport; air transport; corridor length; carrying capacity; transportation cost.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности выбора транспортных коридоров и видов транспорта для экспортеров товаров из Республики Узбекистан, а также их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: внешняя торговля; экспорт; транспортные коридоры; транзит; виды транспорта; железнодорожный транспорт; автомобильный транспорт; воздушный транспорт; длина коридора; грузоподъемность; стоимость перевозки.

KIRISH

Respublikamiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda real sektor tarmoqlarining eksport salohiyatini yuksaltirish va mamlakatimizning tashqi savdo balansini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mahsulotlar raqobatbardoshligini oshirish orqali xo'jalik yurituvchi subyektlarning eksport salohiyatini yuksaltirish iqtisodiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi kunda tashqi iqtisodiy aloqalarning son va sifat jihatidan o'sishi bu jarayonlarni har tomonlama chuqur o'rganishga yanada yuksak talablar qo'yimoqda.

Mahsulotlarni eksport qilish borasida xalqaro integratsiyalashuv jarayonlarining kuchayishi mahalliy ishlab chiqaruvchilardan jahon bozorlariga kirib borish uchun ma'lum bir bilim va ko'nikmalar hamda ishonchli axborot kanallariga ega bo'lishni talab etadi. Birinchi navbatda, jahon bozorida teng raqobatlasha oladigan va keyingi bosqichda iqtisodiy o'sishning, iqtisodiyotni yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilishning lokomotiviga aylanishi mumkin bo'lgan tarmoq va korxonalarni jadal rivojlantirish zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlab o'tganlaridek "barqaror iqtisodiy o'sishning eng muhim garovi – raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish, ular uchun yangi xalqaro bozorlar topish va eksportni ko'paytirish, tranzit salohiyatidan to'liq foydalanish hisoblanadi" [1]. Jahon bozorlarida raqobatning tobora kuchayib borishi milliy tovar ishlab chiqaruvchilar oldiga yuqori sifatli va har tomonlama raqobatbardosh bo'lgan, tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan mahsulotlar eksportini tashkil etish vazifasini qo'yimoqda.

Mamlakatimiz eksport salohiyatini yuksaltirish borasida hali to'liq ishga solinmagan ichki imkoniyatlarimizdan biri – meva-sabzavotlar eksportini rivojlantirishdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"dagi PF–5853-sonli¹ Farmonda agrar sektorning eksport salohiyatini oshirish, qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar hajmini ko'paytirish, xalqaro standartlar asosida mahsulotlarni sertifikatlash tizimini keng joriy etish hisobiga qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini 2018-yildagi 2,3 mlrd. AQSh dollaridan 2030-yilga borib 20 mlrd. AQSh dollariga yetkazish vazifalari belgilangan [2]. Mana shu vazifalardan kelib chiqib, mamlakatimiz eksport salohiyatini har tomonlama yuksaltirish, eksportning tovar tarkibi va geografiyasini diversifikatsiyalash muhim strategik maqsadlardan sanaladi.

1 <https://lex.uz/uz/docs/-4567334>

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tashqi savdo va eksport masalalari yuzasidan bir qator xorijlik va mamlakatimiz olimlari hamda mutaxassislar ilmiy izlanishlar olib borishgan. Jumladan, rossiyalik iqtisodchi olimlar Ye.V.Vavilova L.P.Borodulinalarning ta'rif berishicha: "Eksport deganda tovarlar va xizmatlarni tashqi bozorlarda sotish uchun mamlakatning milliy chegarasi orqali olib chiqish tushuniladi. Eksport predmetlari bo'lib mamlakatda ishlab chiqarilgan tovarlar (xizmatlar) hamda tashqaridan mamlakatga olib kirilib, qayta ishlab tashqariga sotishga mo'ljallangan tovarlar hisoblanadi" [3].

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan A.O'lmasov va A.Vahobovlarning ta'rificha, "eksport – bu tovarlarni mamlakat tashqarisiga chiqarib sotish" [4].

Yana bir manbada keltirilishicha: "Eksport – bu tovarlarni chet ellik xaridorlarga sotish bo'lib, bunda ishlab chiqarilgan tovar mamlakatdan tashqariga chiqariladi. Eksportning iqtisodiy samaradorligi shu bilan aniqlanadiki, mamlakat ishlab chiqarishning milliy xarajatlari jahon xarajatlaridan past bo'lgan mahsulotlarni chetga chiqaradi. Bunda eksportdan olinadigan yutuq hajmi mazkur tovar bo'yicha milliy va jahon narxlarining nisbatiga, mazkur tovarning xalqaro aylanmasida ishtirok etuvchi mamlakatlarning mehnat unumdorligiga bog'liq" [5].

Mutaxassislarning qayd etishicha, "O'zbekiston Respublikasining jahon hamjamiyatiga tobora yaqinlashib borishi, jahon xo'jaligida uzoq va yaqin mamlakatlar bilan hamkorlik olib borish, milliy iqtisodiyotimizning turli sohalariga rivojlangan mamlakatlarning xorijiy investorlarini jalb qilish va tashqi iqtisodiy aloqalarni olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, mamlakatimizning xalqaro maydonda xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish iqtisodiyotimizning turli sohalarini yanada rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi" [6].

Jahon oziq-ovqat bozorlariga kirib borish va unda mustahkam o'rin egallash ko'p jihatdan eksport strategiyasini to'g'ri belgilab olishga bog'liq. Ilmiy adabiyotlarni o'rganish asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, eksport strategiyasi deganda eksportchi firmaning o'z mahsulotlarini jahon bozorlariga olib kirish va sotish borasidagi maqsadlari, ularni amalga oshirish vositalari va muddatlarini o'z ichiga olgan kompleks chora-tadbirlar tizimi tushuniladi [7].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tashqi savdo va eksport masalalari yuzasidan tadqiqotlar olib borgan xorijiy olimlarning ilmiy ishlari mazkur tadqiqotning nazariy-uslubiy asoslarini tashkil etadi. Tadqiqotda abstrakt va analitik mushohada, normativ va pozitiv tahlil, qiyosiy va omilli tahlil kabi usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq tashqi iqtisodiy aloqalarni boshqarishning o'ziga xos mexanizmlarini shakllantirish, xorijiy hamkorlar bilan o'zaro manfaatli aloqalarni yo'lga qo'yish tamoyillarini ishlab chiqish, respublikamizning jahon iqtisodiy tizimlariga integratsiyalashuvi yo'llarini mustaqil belgilab olish vazifasi qo'yilgan edi.

O'tgan yillar mobaynida eksportni rag'batlantirish va har tomonlama qo'llab-quvvatlash borasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar iqtisodiyotimiz tarmoqlarining eksport salohiyatini yuksaltirish, tashqi savdo hajmini barqaror o'stirish va uning tarkibida o'zgarishlar bo'lishiga olib keldi (1-jadval).

1-jadval. O'zbekiston Respublikasining 2020–2023-yillardagi tashqi savdo aylanmasi va eksportning tovar tarkibi.²

Ko'rsatkichlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2023-y. 2019-y. ga nis., %da
Tashqi savdo aylanmasi, jami, mln. AQSh doll.	36,3	42,2	50,5	63,5	174,9
sh.j. eksport jami, mln. AQSh doll.	15,1	16,7	19,7	24,9	164,9
Tashqi savdo aylanmasida eksport salmog'i, %da	41,7	39,5	38,5	39,1	– 2,6 f.p.
sh.j. mahsulot turlari bo'yicha eksport tarkibi, jamiga nisbatan %da					
Jami	100	100	100	100	
Paxta tolasi	1,0	0,8	0,02	0,02	–0,98 f.p.
Oziq-ovqat mahsulotlari	9,6	8,8	9,5	9,3	–0,3 f.p.

2 Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining tegishli yillar bo'yicha statistik to'plamlari asosida tuzilgan.

Shundan: meva-sabzavotlar	6,7	5,7	5,9	5,7	-1,0 f.p.
Kimyo mahsulotlari va undan tayyorlangan buyumlar	5,8	7,4	7,4	7,5	+1,7 f.p.
Energiya manbalari va neft mahsulotlari	4,4	5,5	6,3	6,1	+1,7 f.p.
Qora va rangli metallar	8,2	9,9	8,6	8,6	+0,4 f.p.
Mashina va asbob-uskunalar	2,9	4,2	5,1	5,2	+2,3 f.p.
To'qimachilik mahsulotlari	12,7	17,6	16,5	16,4	+3,7 f.p.
Oltin	38,4	24,7	21,3	21,7	-16,7 f.p.
Xizmatlar	13,3	15,5	20,8	20,7	+7,4 f.p.
Boshqalar	3,7	5,6	4,5	4,5	+0,8 f.p.

Keltirilgan 1-jadval ma'lumotlaridan ma'lumki, so'nggi yillarda respublikamizning tashqi savdo aylanmasi muttasil o'sib borish tendensiyasini namoyon etmoqda. Jumladan, bu ko'rsatkich 2020-yilda 36,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilga kelib 63,5 mlrd. AQSh dollariga yetdi yoki 2020-yilga nisbatan 74,9 % ga o'sdi. Ammo shu davrda jami tashqi savdo aylanmasida eksport salmog'i 41,7 dan 39,1 %ga (- 2,6 f.p.) kamaygan.

Mamlakatimizda 2020–2023-yillar davomida eksportning tovar tarkibida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Jumladan, shu yillar davomida paxta tolasi eksporti salmog'i jamiga nisbatan 1,0 dan 0,02 %ga (-0,98 f.p.), oziq-ovqat mahsulotlari 9,6 dan 9,3 %ga (-0,3 f.p.), oltin 38,4 dan 21,7 %ga (-16,7 f.p.) kamaygan bo'lsa, energiya manbalari va neft mahsulotlari eksporti salmog'i 4,4 dan 6,1 %ga (+1,7 f.p.), qora va rangli metallar 8,2 dan 8,6 %ga (+0,4 f.p.), mashina va asbob-uskunalar 2,9 dan 5,2 %ga (+2,3 f.p.), to'qimachilik mahsulotlari 12,7 dan 16,4 %ga (+3,7 f.p.), xizmatlar 13,3 dan 20,7 %ga (+7,4 f.p.) o'sganini qayd etish joiz.

Keyingi yillarda mamlakatimiz eksportida oziq-ovqat mahsulotlari, jumladan meva-sabzavotlar eksporti salmog'i ahamiyatli bo'lib bormoqda va 2023 yilda bu ko'rsatkich salkam 10 %ga yaqinni tashkil etdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat mahsulotlarini tashqi bozorlarga eksport qilishning mamlakat va milliy tovar ishlab chiqaruvchilar uchun quyidagi afzallik tomonlari mavjud:

mahsulotlarning ichki iste'moldan ortgan qismini jahon bozorlarida sotish mamlakat uchun valyuta mablag'lari ishlab topish, valyuta rezervlarini oshirish hamda to'lov balansini mustahkamlashga imkon yaratadi;

oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar uchun o'z mahsulotlarini eksport qilish valyuta ishlab topish, sotishdan pul tushumlari va foydani ko'paytirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar ochadi;

jahon bozorlari, ayniqsa Yevropa Ittifoqi kabi rivojlangan mamlakatlar bozorlarida oziq-ovqat mahsulotlarining iste'mol, sifat va ekologik xavfsizlik jihatlariga qo'yiladigan texnikaviy, farmakologiya, sanitariya, veterinariya, fitosanitariya va ekologiya standartlari hamda talablari juda yuqori bo'lib, bu holat milliy tovar ishlab chiqaruvchilarni o'z mahsulotlarining iste'mol xususiyatlari, sifati va ekologik xavfsizligini muntazam oshirib borishga majbur qiladi;

ichki bozor to'yingan sharoitda ortiqcha oziq-ovqat mahsulotlarni eksportga chiqarish jahon bozorlarining bir qismini egallash orqali sotuvlar hajmini va daromadlarni oshirishga, ishlab chiqarish hajmini oshirish evaziga ta'minlanadigan "ko'lam samarasi" mahsulotlar tannarxini pasaytirishga, sotilmay turib qoladigan mahsulotlarni yo'qotishdan keladigan zararlardan saqlashga imkon beradi;

jahonning turli mintaqalaridagi bozorlarda faoliyat ko'rsatish iqlimdagi xilma-xillik va mavsumiylikka bog'liq holda mahsulot turlari hamda ishlab chiqarishni doimo diversifikatsiya qilishga yo'l ochadi;

ichki bozorda yilning ma'lum mavsumida o'z mahsulotini sotishi mumkin bo'lgan tovar ishlab chiqaruvchilar iqlimdagi xilma-xillik evaziga jahon bozorlarida yil davomida mahsulot sotishga erishishlari mumkin;

xalqaro savdo ishlab chiqarish resurslarini optimal taqsimlashga yo'l ochib, ishlab chiqarish ko'lamini kengaytiradi va ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltiradi;

jahon bozorlarida kuchli raqobat muhitining mavjudligi tovarlar assortimenti va sifatining yaxshilanishiga, qo'shimcha servis xizmatlarining rivojlanishiga olib keladi;

xalqaro savdo va iqtisodiy aloqalarning kengayishi o'z navbatida infratuzilmalar hamda kommunikatsiya tarmoqlarining rivojlanishiga olib keladi;

milliy va xorijiy tovar ishlab chiqaruvchilar o'rtasida o'zaro tajriba almashishga, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga hamda ilg'or texnologiyalar va innovatsion g'oyalardan birgalikda foydalanishga yo'l ochadi.

Yuqorida keltirilganlardan ko'rinib turibdiki, milliy tovar ishlab chiqaruvchilar uchun jahon bozorlariga chiqish va o'z mahsulotlarini eksport qilishning ham davlat, ham firmalar uchun manfaatli tomonlari juda ko'p.

Meva-sabzavotchilik – O'zbekiston qishloq xo'jaligining muhim quyi tarmog'i hisoblanadi. Bu tarmoq mamlakat aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga, qayta ishlash sanoati tarmoqlarining esa xomashyoga bo'lgan

talabini qondirish bilan birga jahon bozorlariga sarxil meva-sabzavotlar eksport qilish orqali valyuta tushumini ta'minlashga imkon yaratadi.

O'zbekiston meva-sabzavotchilik quyi tarmog'i yirik eksport salohiyatiga ega bo'lib, bu serquyosh zaminning tabiiy-iqlim sharoiti jahon bozorlarida raqobatbardosh bo'lgan meva va sabzavotlarni yetishtirishga imkon yaratadi. Keyingi yillarda respublikamizda meva-sabzavotchilik tarmog'ini tubdan modernizatsiyalash va eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishga qaratilgan muhim tadbirlar amalga oshirilganligi natijasida tarmoqning eksport salohiyati sezilarli oshdi (2-jadval).

2-jadval. O'zbekistondan 2020–2023-yillarda meva-sabzavot mahsulotlari eksporti hajmi ko'rsatkichlari dinamikasi, mln. AQSh dollarida³.

Mahsulot nomi	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2023-y. 2019-y.ga nisb., %
Mevalar va rezavorlar	353,9	280,6	291,6	363,9	102,8
Sabzavotlar	400,0	422,0	489,0	563,4	140,9
Uzum	188,3	208,5	280,1	155,1	82,4
Yeryong'oq	16,5	23,5	26,2	58,4	353,9
Qovun va tarvuzlar	35,6	22,7	37,2	40,0	112,4

Keltirilgan 1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2023-yillarda uzum eksporti 17,6 %ga kamaygan bo'lsa-da, bu ko'rsatkich yeryong'oqda 253,9, sabzavotlarda 40,9, qovun-tarvuzda 12,4, meva va rezavorlarda 2,8 %ga oshgan.

Har bir mamlakat yoki eksportchi firma jahon oziq-ovqat bozorlarida o'zining raqobat ustunligidan unumli foydalanishga intiladi. Raqobat ustunligi mamlakat yoki firmaning tabiiy, tashkiliy-iqtisodiy, texnik-texnologik va boshqa shart-sharoitlari ta'sirida uning mahsulotlarini jahon oziq-ovqat bozorlaridagi boshqa raqobatchilar mahsulotlaridan ustun mavqegini belgilab beradi. Bu esa, o'z navbatida kuchli raqobat sharoitida yutib chiqish va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini ta'minlaydi.

O'zbekiston qishloq xo'jaligida yetishtirilayotgan meva-sabzavot mahsulotlarini jahon bozorlariga eksport qilish imkoniyatlari quyidagi omillar ta'sirida shakllanadi:

O'zbekiston tabiiy-iqlim sharoitlarining jahon bozorlarida raqobatbardosh bo'lgan meva-sabzavotlar yetishtirish uchun qulayligi;

mamlakatimizda meva-sabzavot mahsulotlarining ichki iste'moldan ortiqchaligi va ularni jahon bozorlariga eksport qilish imkoniyatlari mavjudligi;

mamlakatimizda issiq kunlarning erta bahordan toki dekabr oyigacha davom etishi meva-sabzavotlarni jahon bozorlariga yil davomida uzluksiz yetkazib beradigan ishonchli hamkorga aylantirish imkoniyatini berishi;

respublikamizning tog'li va tog' oldi hududlarida qo'shimcha mevazor va uzumzor bog'lar barpo etish uchun yetarli yer maydonlari mavjudligi;

O'zbekiston meva-sabzavotlari xush ta'mi, vitaminlar hamda mikroelementlarga boyligi, shifobaxsh xususiyatlari va chiroyli ko'rinishi bilan jahon bozorlarida raqobatbardoshligi;

respublikamiz aholisining qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish borasida asrlar davomida to'plagan boy bilimi, tajribasi, malaka va ko'nikmalari mavjudligi;

³ Manba: O'zbekiston qishloq xo'jaligi (2020–2023-yillar). O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi. www.stat.uz

MDH (ayniqsa Rossiyaning) va boshqa mamlakatlarning bozorlarida o'zbek meva-sabzavotlariga talabning yuqoriligi va ushbu bozorlar sig'imining kattaligi;

respublikamizda ho'l va quritilgan meva-sabzavotlar yetishtirish, ularni qayta ishlash bo'yicha hali foydalanilmagan imkoniyatlarning mavjudligi va boshqalar.

Meva-sabzavot mahsulotlari eksportiga transport koridorlari va vositalarini to'g'ri tanlash kuchli ta'sir ko'rsatadi. Chunki, to'g'ri tanlov yukni tez, xavfsiz va arzon narxlarda xorijiy bozorlarga yetkazib berishni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligining ma'lumotlariga ko'ra, meva-sabzavot eksporti quyidagi 9 ta asosiy transport koridorlari orqali amalga oshirilmoqda (3-jadval).

3-jadval. O'zbekistondan meva-sabzavot mahsulotlari eksportida foydalaniladigan transport koridorlari.⁴

Transport koridori nomi	Masofasi va yetkazish muddati	
	Temir yo'lda	Avtomobilida
1,2,3 – Koridor “O'zbekiston – Qozog'iston – Rossiya Federatsiyasi – Yevropa Ittifoqi”	Masofa – 4 300 km Tashuv muddati – 15-17 kun	Masofa – 4 800 km Tashuv muddati – 18 kun
4 – Koridor “O'zbekiston – Turkmaniston – Ozarbayjon – Gruzija – Turkiya”	Masofa – 4 900 km Tashuv muddati – 25-30 kun	Masofa – 4 800 km Tashuv muddati – 18-24 kun
5 – Koridor “O'zbekiston – Turkmaniston – Eron – Ummon”	Masofa – 2 830 km Tashuv muddati – 16 kun	Masofa – 2 900 km Tashuv muddati – 7 kun
6 – Koridor “O'zbekiston – Qozog'iston – Rossiya Federatsiyasi (Naxodka)”	Masofa – 8 850 km Tashuv muddati – 26 kun	Masofa – 8 800 km Tashuv muddati – 14 kun
7 – Koridor “O'zbekiston – Qozog'iston – Xitoy”	Masofa – 5 950 km Tashuv muddati – 20 kun	Masofa – 5 900 km Tashuv muddati – 22 kun
8 – Koridor “O'zbekiston – Qirg'iziston– Xitoy (Lyanyungan porti)”	Masofa – 4 950 km Tashuv muddati – 31 kun	Masofa – 5 000 km Tashuv muddati – 20 kun
9 – Koridor “O'zbekiston – Afg'oniston – Pokiston (Karachi porti)”	Masofa – 3 100 km Tashuv muddati – 21 kun	Masofa – 3 100 km Tashuv muddati – 8 kun

Eksportchilar uchun transport koridorlari bilan birga transport turlarini to'g'ri tanlashning ham ahamiyati katta. Chunki, eksportga chiqarilayotgan yukning turi, ortish va saqlash xususiyatlari, yo'lining uzoqligi hamda transport xarajatlaridan kelib chiqib transport turini tanlash mahsulot narxini oshib ketishi oldini oladi.

Tahlillarga ko'ra, O'zbekistonda eksport yuklarini tashishda foydalaniladigan asosiy transport turlari quyidagilardan iborat: avtomobil transporti; temir yo'l transporti; havo (aviatsiya) transporti. Bu transport turlarining yuk sig'imi, ortish va saqlash hamda boshqa xarakteristikalari 4-jadvalda keltirilgan (4-jadval).

4 Manba: O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. <https://miit.uz/oz/menu/transportnye-koridory>.

4-jadval. Meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qilishda foydalaniladigan transport turlarining xususiyatlari.⁵

Transport turi	Xususiyatlari
Temir yo'l transporti	<p>Mo'ljallanishi: Uzoq va o'rta masofalarga yirik hajmdagi yuklarni tashishda foydalaniladi</p> <p>Shartlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eksport shartnomasi talablari yukni shoshilinch yetkazib berishni ko'zda tutmaydi; - eksportga chiqarilayotgan yukning transportda tashish xususiyatlari temir yo'lda tashish uchun optimal hisoblanadi; - yukni ortish va jo'natish joyi temir yo'l tarmog'iga yoki ortib tushirish uchun etarli quvvatga ega uskunalar bilan jihozlangan <p>Afzalliklari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ob-havo va tabiiy-iqlim sharoitlariga bog'liq bo'lmasdan yilning barcha fasllarida uzluksiz yuk jo'natish imkoniyati; - yirik hajmli yuklarni jo'natish imkoniyati va yuk tashish qiymati nisbatan arzonligi <p>Kamchiliklari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - temir yo'llar va kommunikatsiyalar mavjudligiga bog'liqlik; - yukni nisbatan uzoq muddatda etib borishi
Avtomobil transporti	<p>Mo'ljallanishi: Kam hajmli, qimmatbaho va tez buziladigan yuklarni qisqa va o'rta masofalarni tashishda foydalaniladi</p> <p>Shartlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eksport shartnomasi talablari yukni o'z muddatida, «eshikdan eshikkacha» yetkazib berishni ko'zda tutadi; - eksportga chiqarilayotgan yukning transportda tashish xususiyatlari avtomobilda tashish uchun optimal hisoblanadi <p>Afzalliklari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - qo'shimcha ortish-tushirish paytida yuk va uning o'ramini shikastlanish ehtimoli yuqori bo'lganda qo'l keladi; - tez buziladigan yoki chuqur muzlatilgan oziq-ovqatlarni nisbatan tez muddatda yetkazib berish imkoniyati; - yukni ortib jo'natish va etib borish manzillari temir yo'l tarmoqlaridan uzoqda joylashgan hududlarda qo'l keladi <p>Kamchiliklari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ob-havo va tabiiy-iqlim sharoitlariga bog'liqligi; - yuk tashish tariflarining temir yo'lga nisbatan qimmatligi; - avtomobilni yo'lda servis punktlaridan uzoqda buzilib qolish va ishdan chiqish xavfi
Havo (avia) transporti	<p>Mo'ljallanishi: Tor doirada ixtisoslashgan, kichik hajmli, tez buziladigan va qimmatbaho yuklarni etkazishda foydalaniladi</p> <p>Shartlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eksport shartnomasi talablari yukni shoshilinch yetkazib berishni ko'zda tutadi; - eksportga chiqarilayotgan yukning transportda tashish xususiyatlari avitransportda tashish uchun optimal hisoblanadi
Havo (avia) transporti	<p>Afzalliklari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nozik, qimmatbaho va tez buziladigan oziq-ovqatlarni shoshilinch tarzda yetkazib berish imkoniyati; - yuklarni dunyoning istalgan yirik aholi punktlari va boshqa transportda borish qiyin joylarga yetkazib berish mumkinligi <p>Kamchiliklari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ob-havo va tabiiy-iqlim sharoitlariga bog'liqligi; - yuk tashish tariflarining boshqa transport turlariga nisbatan ancha qimmatligi, katta hajmdagi yuklarni tashishga imkon bermasligi; - yuklarni avitransportga ortishdan oldin va etib borgandan so'ng mijozga etkazish uchun qo'shimcha transportga ortish-tushirish ishlari mavjudligi

O'zbekistonning jug'rofiy joylashuvi sharoitida mamlakatlararo suv yo'llariga to'g'ridan-to'g'ri chiqish imkoni yo'qligi yoki dunyoning yirik suv yo'llaridan uzoqda joylashganligi asosiy transport yo'llari sifatida temir yo'l, avtomobil va havo (avia) transportidan foydalanishni taqozo etadi. Hozirgi kunda oziq-ovqat mahsulotlarini yirik partiyalarda va nisbatan arzon narxlarda yetkazib berishda temir yo'l transporti qo'l keladi.

Yuklarni tashish qiymati eksport qilinayotgan tovarlar narxiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasining asosiy transport yo'laklari va tashish narxlari 5-jadvalda keltirilgan (5-jadval).

⁵ Manba: B.T. Salimov, M.S. Yusupov, A.S. Yusupov. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish. O'quv-amaliy qo'llanma. –T.: "Fan va texnologiya", 2015, 76-77 b.

5-jadval. O'zbekiston Respublikasining asosiy transport yo'laklari va tashish narxlari.⁶

Nomi	Masofa uzunligi, (km)	Tashish vaqti	20-22 tonna yukni tashishni o'rtacha xarajati, AQSH dollari
I. Janub, Janubiy – G'arbiy yo'nalish			
"Termez - Mazari Sharif"	85	1 kun	1200
"Toshkent - Buxoro - Turkmanobod - Mari - Saraxs - Bandar-Abbos"	3 065	6-7 kun (48/48 soat)	2 400 - 2 600
"Toshkent - Buxoro - Turkmanobod - Mari - Saraxs – Mersin"	4 208	12-14 kun (48/48 soat)	3 000 - 3 300
"Toshkent - Buxoro - Turkmanobod - Mari - Saraxs - Istanbul – Sofiya"	5 156	14-15 kun (48/48 soat)	4 000 - 4 300
II. Shimoliy, Shimoliy–G'arbiy yo'nalish			
"Toshkent - Qo'ng'iro't - Beyneu - Saratov - Moskva -Riga (Vilnyus)"	4 781 (Riga) 4 857 (Vilnyus)	10-14 kun (48/48 soat)	2 000 - 2 300
"Toshkent - Qo'ng'iro't - Beyneu - Saratov - Moskva - Smolensk - Brest - (Polsha, Germaniya, Fransiya, Ispaniya va boshqalar)"	4 421 (Minsk) 4 800 (Varshava) 5 400 (Berlin) 6 493 (Amsterdam) 6 842 (Parij) 8 117 (Madrid)	9-10 kun 10-12 kun 13-15 kun 14-16 kun 15-17 kun 17-19 kun (48/48 soat)	2 200 - 2 400 (Minsk) 2 300 - 2 500 (Varshava) 3 100 - 3 400 (Berlin)
"Toshkent - Qo'ng'iro't - Beyneu - Astraxan - Volgograd - Kiyev - (Polsha, Chexiya, Avstriya Slovakiya va boshqalar)"	4 140 (Kiyev) 5 400 (Praga) 5 400 (Vena) 5 400 (Bratis-lava)	9-10 kun 13-15 kun 13-15 kun 13-15 kun (48/48 soat)	2 200 - 2 500 (Kiyev) 3 000 - 3 300
"Toshkent - Qo'ng'iro't - Beyneu - Astraxan - Tbilisi - Batumi - Trabzon - Samsun - Istanbul - (Bolgariya, Ruminiya)"	5 500 (Sofiya) 5 600 (Buxarest)	14-15 kun 14-15 kun (48/48 soat)	4 000 - 4 300
III. G'arbiy yo'nalish			
"Toshkent - Qo'ng'iro't - Beyneu - Oqtau - Boku - Tbilisi - Poti – (Bolgariya, Ruminiya va boshqalar)"	4 558 (Konstansa) 4 645 (Burgas)	19-21 kun	4 500 - 4 700
"Toshkent - Buxoro – Turkmanobod - Mari -Turkmanboshi - Boku - Tbilisi - Poti - (Bolgariya, Ruminiya, Vengriya va boshqalar)"	4 320 (Burgas) 4 233 (Konstansa)	19-21 kun	4 700 - 4 900
IV. Sharqiy yo'nalish			
"Toshkent - Olmaota -Xorgos - Urumchi"	1 850	5-6 kun	2 800 - 3 000

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tashqi bozorlarga kirib borish uchun mahsulotlarni xorijiy mamlakatlarning me'yoriy-qonunchilik talablariga moslashtirish, ularning sifat standartlari, texnik normalari, jug'rofiy, demografik, hududiy, iqtisodiy, madaniy-maishiy va boshqa xususiyatlarini e'tiborga olgan holda faoliyat olib borishimiz maqsadga muvofiq.

Garchi respublikamizda yetishtirilayotgan meva-sabzavotlar va boshqa oziq-ovqat mahsulotlari o'zlarining iste'mol xususiyatlari, shifobaxshligi va boshqa foydali xususiyatlari bilan jahon oziq-ovqat bozorlarida raqobat ustunligiga ega bo'lsa-da, ularni ichki bozorda qanday sotilsa, shundayligicha jahon bozorlariga chiqarish kutilgan natijani bermasligi mumkin. Xorijiy mamlakatlarda meva-sabzavotlar yirik super va gipermarketlarning maxsus jihozlangan bo'limlarida yoki ixtisoslashgan oziq-ovqat do'konlarida sotiladi. Respublikamizdagi singari dehqon bozorlari Yevropa va boshqa rivojlangan mamlakatlarda kamdan-kam uchraydi. Ulardagi oziq-ovqat savdosining o'ziga xosligi shundaki, mahsulotlar, shu jumladan meva-sabzavot mahsulotlari ham chiroyli va turli og'irlikdagi o'ramlarda, qadoqlangan holda sotiladi. Bu iste'molchilar vaqtini tejash, gigiena-sanitariya qoidalariga rioya etish, chiroyli dizayn orqali ularning e'tiborini tortish, ularning didi va ehtiyojlaridagi tovarlarni yetkazib berishga bo'lgan intilishlarda namoyon bo'ladi.

⁶ Manba: O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. <https://miit.uz/oz/menu/transportnye-koridor>.

Mahsulot sifatini ta'minlash bilan bir qatorda ularni bozorbop hamda xaridorgir qiladigan markirovka, reklama va brending kabi tashkiliy-iqtisodiy dastaklardan ham unumli foydalanish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, o'zbek meva-sabzavotlarining ichki va tashqi bozorlarda o'ziga xos imidji va obro'-e'tiborini ta'minlashda, ularning mashhur sifat va tovar belgisi sifatida tanilishida brendingdan unumli foydalanish muhimdir.

Qisqa masofalarga, masalan Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmaniston kabi qo'shni mamlakatlarga meva-sabzavot mahsulotlarini avtomobil transportida ham xaridorlarga yetkazib berish mumkin. Ammo, ayrim tadbirkorlarning respublikamizdan meva-sabzavot mahsulotlarini bojxona postlarini aylanib o'tib, yuklarni sug'urta qilmasdan eksport qilishga urinayotganligi bu ishlarni tartibga solishni kuchaytirishga olib kelmoqda.

Sanoat usulida qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarini yaqinroq masofalarga eksport qilishda avtomobil transportidan foydalanish mumkin. Ammo, ho'l meva-sabzavotlar, poliz va uzum eksport qilishda temir yo'l yoki havo transportidan foydalanishga to'g'ri keladi. Havo transportida yuklarni uzoq masofalarga tez va sifatli etkazish imkoniyati yuqori bo'lsa-da, uning yuk tashish tariflari ancha qimmatligi uning imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Ayrim hollarda tovar sifati yuqori va tannarxi past bo'lgan taqdirda ham transport tarifi qimmatligi tufayli xarajatlar oshib ketib, foyda normasiga jiddiy salbiy ko'rsatishi mumkin. Ammo, O'zbekiston savdo yo'llarining jug'rofik biqlikligi va dengiz yo'llaridan olisligi hamda bir nechta qo'shni davlatlar chegarasidan tranzit orqali o'tishga to'g'ri kelishi transport xarajatlarining ortib ketishiga olib kelayotganini e'tiborga olmasdan bo'lmaydi.

Eksportchi korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklari mahsulotlarining jahon bozorlaridagi raqobatbardoshligini ta'minlashda quyidagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishi muhim ahamiyat kasb etadi:

transport-kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirish va yangi transport yo'laklarini ochish orqali transport xarajatlarini kamaytirish;

tashqi iqtisodiy faoliyatning davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada rivojlantirish;

eksport qiluvchi korxonalariga mahsulot tayyorlash va sotish xarajatlarini kamaytirishda ko'maklashish;

ularni tashqi bozor konyunkturasidagi o'zgarishlar, istiqbolli bozorlar, raqobatchilar to'g'risida olib borilgan tadqiqot natijalari bilan tanishtirish;

iqtisodiyotning barcha jabhalarida raqobatdosh va ilm talab innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarishga mo'ljallangan xalqaro standartlarni joriy etish;

xalqaro standart talablariga mos ravishda sifat ustidan nazoratni joriy etish;

xalqaro transport kommunikatsiyalarini rivojlantirish orqali eksport tovarlarning transportda tashish xarajatlarini kamaytirish.

Fikrimizcha, yuqorida keltirilgan mexanizmlarni chuqur o'rganmay va tahlil etmay turib, jahon bozorlarida muvaffaqiyatga erishishni ta'minlovchi strategiyani shakllantirib bo'lmaydi. Shuni unutmash lozimki, mamlakatlarning tashqi savdoni tartibga solish mexanizmlari bir-biridan tubdan farq qilishi ham mumkin va bu eksport jarayonida e'tiborga olish lozim bo'lgan muhim holatlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2019 yil 24 yanvar. www.prezident.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"dagi PF–5853-sonli Farmoni <https://lex.uz/uz/docs/-4567334>
3. Е.В.Вавилова ва Л.П.Бородулина. Международная торговля. Учебное пособие. –М.: Гардарики, 2006. – 39 с.
4. A.O'lmasov, A.Vahobov. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik (to'ldirilgan va qayta ishlangan nashri). –T.: Iqtisod-Moliya, 2014. – 392 b.
5. Mualliflar jamoasi. O'zbekiston islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yo'lida. O'quv qo'llanma. –T.: "Moliya" nashriyoti, 2014. –34 b.
6. Mualliflar jamoasi. Yangi O'zbekiston: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish odimlari. O'quv qo'llanma. – T.: Ma'naviyat, 2021. – 678 b.
7. B.T.Salimov, M.S.Yusupov, A.S.Yusupov. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilish. O'quv-amaliy qo'llanma. –T.: "Fan va texnologiya", 2015, 240 b.
8. A.Rafiyev, J.Abdurahimov. O'zbekistonda biznes yuritish xarajatlari. –T.: O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi, O'zinfinvest, BMT TD, 2012. – 42 b.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>